

SäröKrönikan

EN KULTURHISTORISK TIDSKRIFT AV STIFTELSEN SÄRÖ KULTURARV

EN KRÖNIKA OM ÖN SÄRÖ GENOM TIDERNA

Sammanställd och redigerad
av Jan Hampf

Särös utveckling från säteri till badort

Författare Björn Alarik

1839-47: De första badinrättningar

1830 ärvde grosshandlaren Anders Helmich Åkerman (1791-1869) Särö och anlade 1839 en badinrättning med badrestaurang som han drev fram till

väl ambitionen att som komplement till jordbruket öka säteriets intäkter genom att dra nytta av den nya havsbadstrenden. Inspirationen kom säkerligen från

HAFSBAD på SÄRÖ.

Vid den nya Badinrättningen på Särö, beläget vid saltsjön, circa 2½ mil från Göteborg och 1 mil från Kongabacka, börjas första terminen den 15 Juli och slutas den 11 Augusti; andra terminen börjas den 14 Augusti och slutas den 10 September. Varma och kalla Saltsjöbad erhållas å 16 sk. utan och 20 sk. med dusch. Gyttjebad å 24 sk. samt kalla bad, uti ett i sjön anlagdt badhus, å 8 sk. Boningsrum på stället uthyras för termin af 4 veckor och betalas: för ett möbleradt rum med säng och städning 40 sk. om dygnet, för hvarje extra säng 4 Rdr, för ett Domestikrum, hvari flere bo tillsammans, 2 Rdr för hvarje person, för en Domestiksäng 2 Rdr för hel termin. Mat serveras till middag och afton vid Table d'hôte mot 1 Rdr om dagen utan Brånvin och Dricksvaror, samt utan afdrag för enskilda mål eller dagar. Om hemtning kan öfverenskommas, då likväl i sådant fall eget silfver bör medhafvas. Betsjeningen erhåller tre mål mat om dagen, mot särskildt beting. Alla priser äro i hanko. De fleste sorter kalla artificiella mineralvatten tillhandahållas af Apothekaren Herr Schöldström, och Läkarevården ombesörjes af Provincial-läkaren Med. Doct. Herr A. E. Söderqvist. Beställningar af badtimmar och rum, med uppgift å antalet sängar som åstundas, adresseras till A. H. Åkerman, Kongabacka och Särö. (1809)

Annons om Hafsbad på Särö i Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning den 29 juni 1839.

1845 då svärsonen vice häradshövdingen Knut Henrik Ekström tog över Särö och drev säteri och badinrättning ytterligare två år.

Vilka drivkrafter fanns bakom starten av badinrättningen? Närmast ligger

de badinrättningar som tidigare uppförts i Gustafsberg, Stömstad, Lysekil, Marstrand och Varberg. På närmare håll fanns det varmbadhus som inrättats i Torbjörnsviken 1834.

Affärsidén var att erbjuda välsituerade badgäster varma salta bad, gyttebad och kalla bad i varm- och kallbadhus. Rum med helinackordering uthyr-

i form av enfamiljshus och flerlägenhetspaviljonger. De tidigaste villorna vid bassängbacken uppfördes sannolikt av Åkerman. Badhuset i Torbjörnsvi-

Dambassinerna 1900, Wikensborg i bakgrunden.

des för fyra veckor från antingen 15 juli eller 14 augusti. Apotekare och läkare fanns på plats. Varmbadhuset i Örgryte köptes in och flyttades till "Skuthammen" på Särö. Ett litet, ganska primitivt kallbadhus uppfördes nedanför Bassängbacken som snart byggdes ut till sex badhytter för damer och kompletterades med ett särskilt herrbadhus.

Badgästernas antal var den första säsongen 72 och året därpå 103 personer, de flesta boende på ön och övriga i bondgårdar på fastlandet; sammanlagt fanns 42 rum att hyra. Redan under badortens första år lät Åkerman uppföra bostadshus för badgäster på ön, både

ken köptes in och sattes upp som badgästvilla vid Säröbron. Badrestaurang inrättades i säteriets huvudbyggnad.

Inga kungliga besök ägde rum under denna tid - bland kända personer som gästade Särö nämns Jacob Berzelius och Eric Gustaf Geijer. 1845 uppfördes Drottninghuset för änkedrottning Desiré som dock aldrig kom på besök.

Varför såldes Särö 1847? Av vilka skäl Åkerman lämnade över Särö till sin svärson och denne i sin tur sålde säteri och badinrättning två år senare är oklart - ekonomiska skäl verkar vara det mest troliga.

1847-97: Från inackorderingar till arrenden

1847 köpte Leopold Schmidt (1808-1877) Särö för 70 000 kr. Schmidt var född i Tyskland men flyttade till Sverige 1835 och brukade innan köpet gården Malevik. Under hans tid ”utvecklades badorten relativt hastigt, nya kallbadhus anlades, villor uppfördes och en hel del arealer utarrenderades på vissa år, men företagets ekonomi var redan från början inte den bästa” (Prytz, sid. 50).

Det är oklart vilka motiv

Schmidt hade för sitt köp, men man kan gissa att han från sitt maleviksperspektiv såg Särös möjligheter att utvecklas till högklassig badort och slog till när det blev till salu.

Tio år senare hade en mängd nya hus byggts för badgästerna. Det fanns 100 rum att hyra och tolv av husen hyrdes ut till familjer och hushåll. Antalet

badgäster hade vuxit varje år och fyllde tillgänglig kapacitet. Kommunikationerna med Göteborg hade förbättrats; båt gick nu 2 à 3 gånger i veckan och hästskjutsar varje dag.

Skogshyddan. Parti från Ludvig Messman ”Särö” 1863.

De kungliga besöken inleddes sommaren 1857 då Oscar I bodde fem veckor på Särö för att där kurera sin vacklande hälsa. Han åtföljdes av drottning Josephina, prins August och prinsessan Eugenie.

Kungligheterna blev mycket firade av sommargästerna och inför deras vistelse byggdes Drottninghuset till med en matsal och ett provisoriskt hus uppfördes för betjäningen. I bassängbacken restes för kungen ett tält med stolar, bord och tältsäng.

Sommaren 1866 återkom prins August och hans gemål till Särö och bodde

där i Skogshyddan. De hyllades och firades, särskilt på prinsens 35-årsdag, då han uppvaktades av daladräktsklädda ungdomar. Sommaren 1871 kom Carl XV till Särö för bad- och brunnskur under överinseende av dr Forsenius. Han bodde också i Skogshyddan som förre ägaren Robert Dickson låtit upprusta och bygga till.

Under Schmidts tid utvecklades affärsidén successivt från inackordering av badgäster till arrenden för sommarvärdar (den tidens lagar förhindrade styckning och utförsäljning av tomter).

Han lät uppföra ett stort antal villor för privatpersoner ”på subskription”, d.v.s. han utarrenderade tomter och åtog sig enligt kontrakt att bygga villor på dessa. Arrendetiden kunde variera mellan 10 och 49 år och byggnaden tillföll jordägaren efter arrendetidens utgång, även om den uppförts av arrendatorn. Villorna fick endast disponeras sommartid och skulle oljemålas och tapetseras i enlighet med tidigare uppförda villor. Ett annat vanligt villkor var att arrendator inte fick bygga badhus eller annan byggnad.

Villa Solsidan, troligen vid slutet av 1880-talet.

nad som genom sin funktion kunde konkurrera med badinrättningen.

En av de första arrendatorerna var Friedrich Willerding som 1851 arrenderade det nybyggda Friedrichhof, senare Lindenhof (513), på 10 år för 900 rdr/år. 1857 arrenderade trä- och järn-

(12) med nybyggt hus ut till B. Thulin på 10 år för 800 rdr/år.

1866 uppläts Berghem (499) till bryggaren David Weymyss på 49 år för 200 rdr/år exkl. byggnad. Kontraktet, nu på 6 000 rdr, överläts fyra år senare på arkitekt J. A. Westerberg och 1872 på

Berghem med familjen August Carlson, september 1878.

portören Bengt E. Dahlgren Solsidan (38) på 50 år och betalade 30 000 kr. För fabrikören Martin E. Delbanco byggdes enligt dennes ritningar villa Ängsäter (27) år 1858 med hyrestid på tio år och 600 rdr om året i avgift. Följande år arrenderades Munkekullen

skeppsredaren och kolgrosshandlaren August Carlsson. Gövik (461) uppfördes 1878 av konsul John Lyon med kontrakt på 49 år och 3 500 rdr samt 5 rdr/år.

Sommarvillorna på Särö låg ofta gruppvis. På 1870-talet fanns utmed

Gövik ca. 1886. Framför: Friherrinnan Leuhusen och John och Caroline Lyon.

Bassängbacken en rad villor som Solbacken, Kullen, Eksäter, Diana, Lyckan, Sjövik och Beau Rivage. Strax intill låg Klinten, Sandvik och Röda stugan. Kring Munkekullen och Nunnekullen låg villor som Ängsäter, Munkekullen, Nunnekullen, Fridhem och Ekeliden. Mittemot låg Solsidan med Alphyddan på sin tomt och Lindenhof.

Magnus Hollertz (1949) skriver i en reseberättelse om Särö: *”Här är göteborgarnas älsklingsställe och gräddan av dess handelsaristokrati badar här om somrarna. ...”*

och att ”stället är otroligt dyrt” och endast passar förmögna familjer. I sin handbok för badgäster påpekar Johan Wallin (1858) att sällskapslivet på Särö *”torde, mer än vid de andra badorterna, hafva en smak af en viss förnämt stel hållning, likasom man anmärkt, att damernas toiletter vid denna badort synas mera pretiösa, än hvad nödigt är för livet i det gröna”*. ...och att allmogen saknas nästan helt som badgäster på Särö.

Viktor Rydberg som redan 1859 uppfattade Särö delvis som en förstad

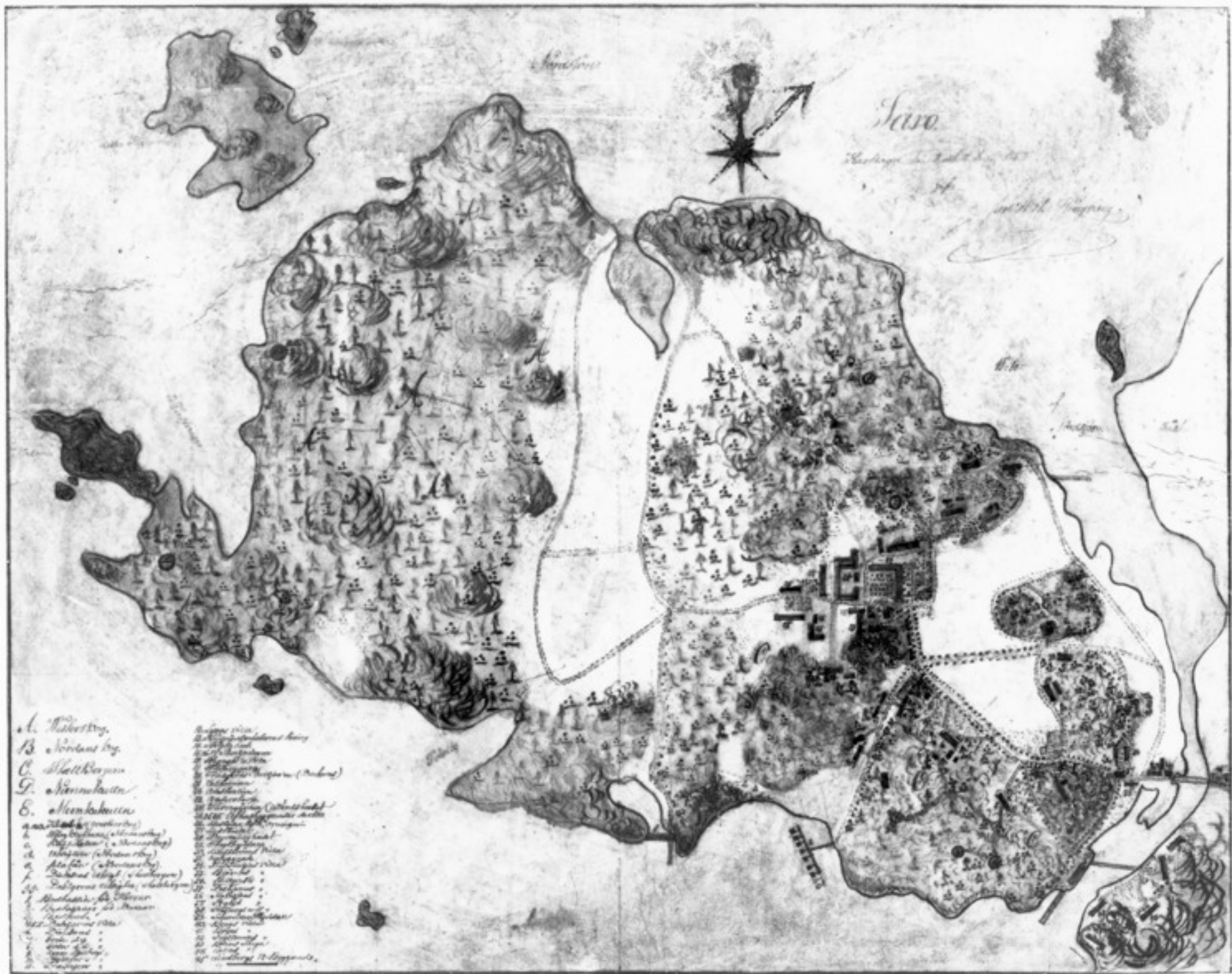
till Göteborg beskrev dess sommargäster: ”Särös sällskapslif under sommaren påstås vara stelt. Vi tro att det endast ser ut så. Familjelifvet, der det slagit ut sin vackraste blomma, skapar inom sina kretsar en anda af sjelftillräcklighet i god mening, en känsla, att man bland sina närmaste har sin värld, och denna känsla gör den vanlige främlingen, om än välkommen, så likväl icke eftersökt.” (Göteborg och dess omgivningar, 1859)

Lars Stackell (1974) beskriver i sin avhandling Särös karaktär: ”Särös särställning har sammankopplats med att ön utgjort ett säteris ägor och att en ”herrgårdskultur” utvecklats och vårdats den mångskiftande växtligheten samt att man under badortsperioden förstått att vidmakthålla dess karaktär.” (sid. 159)

”Under Schmidts tid fick Särö sin egenart som badort för ett mer begränsat skikt än övriga västkustbadorter – begränsat i både geografisk och social bemärkelse. Den göteborgska köpmannaristokratin kom att uppta Särö som sitt speciella sommarrevir och, som Rydbergs omdömen visar, där skapa en familjär sammanhållning som i viss mån endast har sin like på Gustafsberg under seklets slutande decennier. Det är inte otroligt, vilket Mats Rehnberg påpekat, att Särö som badort kom till som en ersättning för de landerier i Göteborg vilka vid ungefärligen denna tid började naggas i kanten av göteborgsindustrins expansion delvis i de stads-

omgivningar där landerierna låg i ostörd lantlighet. På Särö bildades en öppen villamiljö där det kurativa inte dominerade dess yttre gestalt och inte heller dess sommarliv.” (sid. 160)

På 30 år byggde Leopold Schmidt upp något av ett sommarparadis för en utvald krets välsituerade göteborgsfamiljer. Denna idyll utsattes säkerligen för ett allvarligt hot när Schmidt på grund av alltför frikostiga borgensförbindelser tvingades i konkurs den 20 augusti 1877. Prytz (190) skriver: ”Då han emellertid bland Särö badgäster åtnjöt det bästa förtroende och ej sparade sig när det gällde att göra deras sommarvistelse så angenäm som möjligt, beslöt dessa att vid den iråkade konkursen söka uppbringa ett 30 proc. accord genom att tillskjuta 80.000 kr. mot erhållande av in-teckningar i Särö egendom efter 12.300 kr. Konsortiet var sålunda berett att betala för egendomen 203.000 kr.” (s. 62)

Karta över Särö 1867

Vilka som ingick i och representerade konsortiet framgår inte, men gissningsvis hade August Carlsson, August Mark och John Lyon ett finger med i spelet. Vid auktionen den 3 februari 1878 i Särö gick emellertid planen i stöpet, och förste stadsfogden i Göteborg, Alfred Almén, ropade in egendomen för 277 715 kr. Sedermera ägaren av Tjolöholm, J. F. Dickson, lär ha bjudit

260 000 kr och senare, under hand, 300 000 kr, men förgäves.

Almén hade stora förhoppningar; hans avsikt var att kraftigt bygga ut badortsrörelsen genom en bolagsbildning och göra Särö till en badort av första rang. 1881 bjöd han in till en aktieteckning där kapitalet i det nya bolaget skulle fördelas på 350 aktier à 1 000 kr; dessutom skulle varje aktieägare få en

SÄRÖ

1893

J.Br
Meyer & Koster, Göteborg. 130.

villatomt på ett tunnland. Men bolagsbildningen ledde inte till något resultat och han gick i konkurs 1884. Erbjudandet var tydligen inte tillräckligt attraktivt, om det nu berodde på upplägg, pris eller bristande förtroende för

300 000 kr. Denna gång var sommar-gästerna med på noterna och tecknade sig för 202 aktier à 1 000 kr – om de nu fann erbjudandet mer attraktivt eller hade större förtroende för styrelseledamöterna i Särö AB.

SS Lilla Edet (senare SS Särö) vid Nya bryggan i festskrud. Kung Oscar väntas.

Almén.

Samma år återköptes Särö av advokaten Frans Almén och agronomen J. W. Brattberg från Alingsås för ett pris av 325 000 kr, men 1885 övertog Brattberg även Alméns intressen i Särö. Brattbergs motiv för förvärvet är inte kända; han gjorde vissa förbättringar och investeringar men sålde Särö 1892 till ett nybildat bolag - Särö AB - för

Styrelseledamöter var August Carlsson, August Johansson Mark och Ernst Krüger med Carl Gustaf Weinberg och John Hawks Lyon som suppleanter. Bland de större aktieägarna märktes, förutom Brattberg som själv behöll 25 aktier, August Röhss (42 aktier), August Carlsson (25 aktier), Wilhem Röhss (20 aktier), John Lyon (20 aktier) samt Nancy Linderöth (10 aktier).

Övriga aktieägare var August J:son Mark, Ernst Krüger, A. Krüger, Carl Wijk Sr., Hjalmar Pripp, J. F. Högberg, James Keiller Sr., Alexander Keiller, Gustaf Falk, Carl Leffler, Mary Leffler, C. G. Prytz, Gustaf Krafft Jr., Sten Helling, A. O. Wilson, Alfred Söderberg, Edward Berg, August Kock, Albert Olsson, C. G. Weinberg och Henrik Pripp.

Bolaget gjorde en hel del investeringar och förbättringar. En ny ångbåtsbrygga med vänthus anlades vid Ålevik, och nära herrbadhuset uppfördes ett nytt, modernt varmbadhus. Den gamla re-

staurangen byggdes om och fick en helt ny veranda. I Stallbacken uppfördes arbetarbostäder och stenladugården byggdes om till stall. Rummen i paviljongerna och Drottninghuset moderniserades.

Mona Roth (1964) skriver: ”*Man hyrde i allmänhet sina villor i gamla dagar. Ytterst få ägde sina egna. Det var egentligen efter det att Carl Prytz sålt Särö, som han samtidigt gjorde affär med de gamla villorna. Jag tror jag skulle kunna räkna upp åtminstone tjugo sådana gamla hyresvillor, byggda på 1830- eller 1840-talet och alla av samma typ.*” (sid 28)

1897-1950: Från arrenderade till privatägda sommarvillor.

Men 1897 försattes Särö AB i likvidation och man beslöt upplösa bolaget och sälja Särö säteri. Grosshandlare C. R. Prytz köpte säteriet för 312 000 kr, och en ny lag från 1896 gjorde det möjligt för honom att stycka egendomen och sälja samtliga villor med tillhörande tomter.

Bratt, C. G. Weinberg, C. E. Lindström, Sten Helling, G. A. Örnberg, C. O. Söron, B. von Matern, August Koch, W. Schulz, E. M. E. Sundström, A. O. Wilson, C. E. Werner, C. Nycander, E. C. Hansson, O. Carlsson, Charlotta Grundberg och Thomas Övergård.

Köparna var August Carlsson (5 st), Ernst Krüger, James Keiller Sr., Axel Jonsson, Gustaf Krafft Jr., J. A. Westberg, Hjalmar C:son Weijdling, August J:son Mark, Carl Lyon, C. Lyon, A. Carlander, O. W. Carlström, Gustaf

1898 sålde Prytz själva säteriet med tillhörande fastlandsgårdar till grosshandlare Hans Ludvig Ygberg som också skulle ta sig an frågan om en järnvägsförbindelse Göteborg – Särö. Men bakom Ygberg, skriver Ulf Olsson

(2006), stod i själva verket Knut Wallenberg:

”Söder om Göteborg växte det fram en bebyggelse på Särö, gynnad av kungliga familjen och Göteborgs societet. Intressant nog skulle Knut Wallenberg i slutet av 1890-talet engagera sig i utvecklingen av denna badanstalt med sina ”grosshandlarvillor”. Han köpte 1898

1901 bildades Järnvägsaktiebolaget Göteborg – Särö av professor August Wijkander, konsul C. A. Kjellberg, August Carlsson, Hans Ygberg, Axel Jonsson, A. O. Wilson, Em. Fischer samt jur. dr Bertil Wijk. Ygberg var verkställande direktör och trafikchef fram till 1905. Den 13 juli 1903 öppnades Säröbanan fram till Släp för allmän trafik.

Motiv från Särö. Vy från Munkekullens station.

med hjälp av en göteborgsköpmann, Hans Ludvig Ygberg, hela Särö och medverkade också i bygget av en järnväg från Göteborg några år senare. År 1905 övertog Ygberg officiellt hela ägandet, men hade stora lån hos Knut Wallenberg till sin död 1917.” (sid 233)

Följande år öppnades också bandelen Släp – Särö. Under första året uppgick antalet resande till 365 000 och 25 år senare till ca. en miljon.

Mona Roth (1964) konstaterar: *”Att säröborna själva drar sig för att bada på ön*

utan föredrar holmarna är en direkt följd av populariteten sammanhängande med de ökade kommunikationsmöjligheterna.” (sid 17)

Efter flera besök tillsammans med sin far gästade kronprins Gustaf Särö regelbundet från 1901 och deltog i de inter-

Strandpaviljongen. Särö Hafsbad's Restaurant.

1904 öppnade Ygberg ytterligare en restaurang, Strandpaviljongen, vid järnvägens slutstation. Den 19 juni gav Ygberg en middag i den nya restaurangen för ett antal prominenta gäster där bl.a. James Keiller önskade det nya företaget lycka till, men några år senare (1917) revs byggnaden.

Under denna period ökade frekvensen av kungliga besök starkt. Från 1887 till 1904 besökte Oscar II Särö med chefsfartyget Drott så gott som årligen.

nationella tennistävlingarna. De stora badgästfesterna var numera passé och Gustaf V gästade mer de enskilda familjerna och bjöd dem tillbaka på Drott. Han bodde oftast på villa Gövik, där först hos August Röhss, sedan i många år hos James Keiller.

1907 kunde badorten notera det största antalet fasta badgäster, 992, men första världskriget medförde att de utländska gäster som belagt huvuddelen av badortens 70 hotellrum uteblev.

Lunch i Västerskog 26 juli 1897. Sittande fr.v.: Emma Bratt, Sophie Mark, Caroline Lyon, Augusta Lindström, kronprins Gustaf, Maggie Westin, Oscar II, Alexandra bildt, Hilma Carlson, Jenny Lagerberg, Anna Bergensträhle och Julia von Krusenstierna. Stående fr.v.: Beatrice Keiller, Alice Keiller, Greta Lindström och Greta Westin.

Värst för Särö var att Gustaf V fick avstå från sina besök 1914-15 och att de internationella tennistävlingarna måste ställas in.

Den 16 februari 1917 avled Hans Ygberg och den 20 augusti såldes Särö, föutom fastlandsgårdarna (såldes 1928), till ett nytt bolag, även detta kallat Särö AB, för 800 000 kr. Styrelsen utgjordes av Kerstin Setterwall, Hjalmar Wijk, Arnold Lindström, Bror Gustaf Mark, Axel Jonsson jr., Bertil Wijk, Harald Adel-

sohn, James Keiller jr. och Elof Hansson. Suppleanter blev Folke C:son Weijdling, Henni Heyman och Gustaf Dahlin.

Bland aktieägarna märktes Bertil Wijk, Hjalmar Wijk, Caroline Wijk, James Keiller sr. och jr., Axel Jonsson sr. och jr., Folke Weijdling, Beatrice Wallenberg, Axel Ågren, Dan Broström, Elof Hansson, Arnold Lindström, Mina Hammarberg, George Seaton, Greta Wachtmeister, Gustaf Ekman, Jonas

SÄRÖ LAWN-TENNIS KLUBB
 — SÄRÖ —
 6:te Internationella
 Lawn-Tennis Turneringen 1908.

Särö är en pittoresk ö, belägen 35 minuters väg med hastig järn Göteborg.
 För resande finnas alla bekvämligheter, 1200 klass Hotel och Restaurang i Lawn-Tennis-
 planernas närhet, beryktade saltvattenbad och varms bad etc.

Täffingarnes ega rum
 Måndagen den 10 Augusti 1908 och följande dagar.

PROGRAM:

10. Enkeltspel för Herrar om Ing. James Keiller J:s Vandringspokal, utvald år 1901 af P. Qvarnström, 1902 af J. M. Flavelle, 1903 af J. M. Flavelle, 1904 af G. Settervall, 1905 af W. Boström och 1907 af H. Laffier. Vandringspokalen skall vinnas 3 ggr, utvaldt ordningsföljden, för att bli tillägnad ägarens. Innehafvaren skall spela igenom.
  20. Enkeltspel för Damer om Vandringspokal, utvald af H. H. Haff Kningsgrön såsom Kringpris år 1906 och då utvald af Fru M. Adlerstråle, 1907 af Fru M. Adlerstråle. Pokalen skall vinnas 4 ggr utvaldt ordningsföljden för att bli tillägnad ägarens.
  30. Dubbelspel för Herrar.
  40. Handicap Enkeltspel för Herrar.
  50. Dubbelspel - Herrar.
  60. Damer och Herrar.
  70. Enkeltspel - Ungdomar under 18 år. Hedningspris utvaldt af Mr H. G. Dering.
  80. Enkeltspel för Svenska Herrar om Sveriges Centralförings för Motvins lösnings Vandringspris. Detta pris, som skall vinnas tre gånger utvaldt ordningsföljden, för att bli tillägnad ägarens, är utvaldt år 1902 och utvaldt af W. Boström, 1905 af P. Qvarnström, 1904 af G. Settervall, 1906 af H. Laffier och 1907 af H. Laffier.
- Obs! I tillfälliga förbehåll sig Täffingskommittén sitt att afgöra till hvilken klass nämnda täffande skall tillägnas.

Priser: 1000 och 5000 Pris i hvarje tillfälle bestå af silverpokaler.

3000 pris utdelas endast i tillfälle till hvilken för 20-22 täffningar ingår.
Anmälningstid: Inom det 5. - i hvarje tillfälle inom 1 No 8 Kr. 3.-.
Spelplaner: Täffingarnes ega rum på steplarna af cement, mätte med gummilinj och borta lösnar.
Bollar: Slazingers bollar användas.
Spelregler: Lawn-Tennis Association regler följas. Tillfälle afgöres genom best af 5 fördragspel i Tillf. 1, 3, 5, och genom best af 3 fördelade i öfriga tillfällen.
Anmälning skall vara inkommit till Särö Lawn-Tennis Klubbens ordförande, Herr James Keiller jr., adress Villa Fjellbo Särö, **Söndagen d. 8 Augusti kl. 12 f. m.**
Lottdragning äger rum Torsdagen d. 6 Augusti kl. 7 e. m. i Särö Societetshus.

Täffingskommitté:

Ordf.: Ingeniör James Keiller Jr.   Sekreterare: v. o. notarie Thor Carlander.
 v. Ordf.: Jure Dr. Bertil Wijk.   Skattmästare: Förläsn. Ellis Kraft.
 Medlemmar: 1200 Sekr. i Kongl. Utrikesdep. Wallnar Boström, G. Settervall Eq., Löjtn.
 Axel Wallenberg, Herr Ivan Lignell.
 Referee: Herr B. Lindström.

Anhålls att detta program uppsättes i Eder klubblokal.

SÄRÖ LAWN-TENNIS CLUB
 — SÄRÖ —
 6th International
 Lawn-Tennis Tournament 1908.

Särö is a picturesque island, situated about 35 minutes by train from Göteborg, Sweden. There is every convenience for visitors, 1200 Class Hotels and Restaurant close to the Tennis Courts, famous baths in open sea, etc.

The Tournament will take place on
 Monday, August 10th 1908 and following days.

EVENTS:

10. Gentlemen's Singles. James Keiller Jr's Challenge Cup, held 1901 by P. Qvarnstrom, 1902 by J. M. Flavelle, 1903 by J. M. Flavelle, 1904 by G. Settervall, 1906 by W. Boström and 1907 by H. Laffier. The Cup will become the property of any player winning the same 3 times, not necessarily in succession. The holder to play through.
20. Ladies Singles. Challenge Cup presented 1906 by H. H. Haff The King of Sweden taken Crown Prince, held 1906 by Mrs. M. Adlerstråle, 1907 by Mrs. M. Adlerstråle, will become the property of any player winning the same 4 times, not necessarily in succession.
30. Gentlemen's Doubles.
40. Gentlemen's Singles Handicap.
50. Ladies' Singles Handicap.
60. Gentlemen's Doubles Handicap.
70. Ladies' and Gentlemen's Doubles Handicap.
80. Boys' Singles Handicap. Prize presented by Mr H. G. Dering.

Prizes: Silver Cups will be presented as 1st and 2nd prizes.

3rd prizes will only be given if there are at least twelve entries.
Entrance fees: The entrance fee is Kr. 5.-- in all events, except in No 8 Kr. 3.--
Courts: The Tournament will be played on cement-courts in the open air.
Balls: Slazinger's balls will be used.
The Rules of the Lawn-Tennis Association will be observed. All matches will be for the best of three advantage sets, excepting the final of events No 1 and 2 which will be for the best of five advantage sets.
Entries close on Wednesday, August 5th and should be addressed to the President, Mr. James Keiller jr., Särö Lawn-Tennis Club, Särö, Sweden.
The Draw will take place in Särö Society Pavilion on Thursday, August 6th at 2 p. m.

Committee:

President: James Keiller Jr Esq.   Hon. Secretary: v. o. notarie Thor Carlander.
 Vice President: Jure Dr. Bertil Wijk.   Hon. Treasurer: Miss Ellis Kraft.
 Members: 1200 Sekr. i Kongl. Utrikesdep. Wallnar Boström, G. Settervall Eq., Löjtn.
 Axel Wallenberg, Ivan Lignell Eq.
 Hon. Referee: B. Lindström, Esq.

Please post this circular in Your Club.

Kjellberg, Henni Heyman, Gustaf Mark, Ingeborg Gibson och Theodor Willerding.

1918 bildades ännu ett bolag, Särö Hafsbad AB, som hade till ändamål att driva hotell- och restaurangrörelse. Styrelsen bestod av Folke Weijding, Gustaf Mark, Axel Jonsson jr., Anna Hossfeld och Harald Adelson med Hening Krafft och Helfrid Weijding som suppleanter. Krafft blev bolagets direktör. Men redan 1921 trädde Särö Hafsbad i likvidation och restaurangrörelsen arrenderades ut till 1927.

Det nybildade bolaget Plutonen AB med som James Keiller J:r ägare övertog 1921 valda – vilka framgår inte - delar av Särö.

1925 skrevs aktierna i Särö AB ned från 5 000 kr till 100 kr. Största aktieägare var Caroline Wijk, född Dickson, med 18 aktier. Styrelsen bestod då av James Keiller, Hjalmar Wijk, Bertil Wijk, Fredrik Hallencreutz och Will Steffenburg. Fyra år senare trädde bolaget i likvidation.

Säteribranden 1927. Gustaf V vaktar kassaskåpet. T.h. om kungen: Greta Wachtmeister, Ingrid Hammarberg, Ellen Ankarcrona och Brita Setterwall?

1927 brann restaurangen med sina 200-åriga anor ned. I stället för att bygga upp den igen beslöt man uppföra en ny restaurang genom att bygga om och till paviljongerna. James Keiller J:r bildade Paviljongerna AB som övertog paviljongerna, Drottninghuset och säteritomten. I maj året efter stod den nya restaurangen klar.

1929 trädde Särö AB åter i likvidation och fastigheten övertogs tillfälligt av Skandinaviska Banken. 1932 bildades AB Nordanskog av James Keiller J:r, Jean Victor Pellerin samt Elin Jansson med ändamålet att bevara öns särart och undvika överexploatering. Samma år köpte bolaget Särö av banken för 235.000 kr. Även tillgångarna i Plutonen övertogs.

Stackell (1974) beskriver Särös utveckling efter sekelskiftet: *”I och med denna stegvisa övergång till att låta villorna bli fasta bostäder med större komfortkrav och utökade anspråk på mer representativ arkitektonisk karaktär, förlorade naturligtvis Särö mycket av sin särart som badortsmiljö, även om paviljonger och andra byggnader fortfarande inrymde hyresrum för badgäster. Formspråket hos villorna förändrades genom att sten och tegel kom till användning och genom att sekelskiftets stilistiska nyorientering och ett ökat ekonomiskt underlag hos villaägarna medförde en individualiserad utformning, olik den relativt spartanska och lätta enkelhet som utmärkte den sorts sommarvillor i delvis lokal tradition som Schmidt och hans föregångare uppförde. En slags ”splendid isolation” mellan villahushållen blev förhärskande, även den fjärran från den reglerade men öppna villamiljö som badgäster rörde sig i under 1910-talets senare hälft. Denna utveckling sköt fart under 1910-talet, men påbörjades redan vid sekelskiftet. ... Särö, som en förnäm villaförstad till Göteborg, lik Hovås och Örgryte, bör få sin egen beskrivning och analys.”* (sid 159)

Efter 1950: Från sommarsamhälle till villaförstad

1955 revs varmbadhuset och 1961 dambadhuset – Särös damer fick i stället tillgång till delar av herrbadhuset. 1965 lades Säröbanan ned. 1971 införlivades Särö i Kungsbacka kommun och ny byggnadsplan upprättades. En villaägareförening bildades för att ”bevara medlemmarnas intressen och Särös kultur”. Den nya byggnadsplanen presenterades 1974 och Särö Västerskog förklarades som naturreservat.

Samtliga aktier i AB Nordanskog övertogs 1976 av Villafinans i Göteborg AB. 1981 bildades Särö Golfklubb på initiativ av Jan Hampf och Jan Hansson och förvärvade ängarna runt Solallén i avsikt att bygga en 9-håls golfbana. Peter Hansson blir klubbens förste ordförande. Föreningen Bas-

sängbacken bildades för att ”äga, återställa och bevara fastigheten Särö 1:245, mark och strand”. 1982 bildades Residencia HB med Jan Hampf, Jan Hansson och Bernt Halldén som ägare för köp, försäljning och förvaltning av fast egendom på Särö. Residencia köpte säteritomten, Stallbacken samt diverse markområden av AB Nordanskog. David Keiller byggde om Drottninghuset till flerfamiljsbostad och senare även paviljongerna. Nytt system för vatten och avlopp för öns fastigheter byggdes 1982-83. AB Onsalavillan köpte tomter av AB Nordanskog 1983. Föreningen Säteritomten – för bevarande av tomten – bildas 1985.

Hans Ygbergs och Knut Wallenbergs köp av Särö

Högtflygande planer som kunde förändrat historien.

Författare Björn Alarik

Inledning

En viktig pusselbit i Särös historia har fallit i glömska och saknas i den gängse särölitteraturen, nämligen att det var Knut Wallenberg som stod bakom Hans Ygberg när han köpte Särö i slutet av 1800-talet och projekterade Säröbanan. I sin bok ”Finansfursten: K A Wallenberg 1853-1938” skriver Ulf Olsson (2006):

”Söder om Göteborg växte det fram en bebyggelse på Särö, gynnad av kungliga familjen och Göteborgs societet. Intressant nog skulle Knut Wallenberg i slutet av 1890-talet engagera sig i utvecklingen av denna badanstalt med sina ”grosshandlarvillor”. Han köpte 1898 med hjälp av en göteborgsköpmann, Hans Ludvig Ygberg, hela Särö och medverkade också i bygget av en järnväg från Göteborg några år senare. År 1905 övertog Ygberg officiellt hela ägandet, men hade stora lån hos Knut Wallenberg till sin död 1917.” (sid 233)

Genom vänligt tillmötesgående från Stiftelsen för Ekonomisk Historisk Forskning inom Bank och Företagande fick Särö Kulturarv tillgång till Enskilda Bankens direktionsarkiv på Täckas udde och där ta del av korrespondensen mellan Knut Wallenberg och Hans Ygberg, den s.k. Särö-dossién som utöver bilder, ritningar och avtal innehåller över 100 brev som utväxlats mellan Knut Wallenberg och Hans Ygberg mellan 1898 och 1917.

Bakgrund

Det var Anders Åkerman som 1839 startade en badinrättning med badrestaurang på Särö, men den person som utvecklade Särö till en attraktiv badort var Leopold Schmidt. Under hans tid förändrades affärsidén från att inackordera badgäster i rum och lägenheter till att utarrendera villor för sommargäster – den tidens lagar förhindrade styckning och utförsäljning av tomter.

På 30 år byggde Leopold Schmidt upp något av ett sommarparadis för en utvald krets välsituerade göteborgsfamiljer. Denna idyll utsattes för ett allvarligt hot när Schmidt på grund av alltför frikostiga borgensförbindelser tvingades i konkurs 1877.

Vid auktionen den 3 februari 1878 försökte ett konsortium av säröbor ropa in Särö men bjöds över av stadsfogden i Göteborg, Alfred Almén, som ropade in egendomen för 277 715 kr. Almén hade stora förhoppningar; hans avsikt var att kraftigt bygga ut badortsrörelsen genom en bolagsbildning och göra Särö till en badort av första rang. Men bolagsbildningen ledde inte till något resultat och han gick i konkurs 1884.

Samma år återköptes Särö av advokaten Frans Almén och agronomen J. W. Brattberg från Alingsås för ett pris av 325 000 kr, men 1885 övertog Brattberg även Alméns intressen i Särö. Brattberg sålde Särö 1892 till ett nybildat bolag – Särö AB – för 300 000 kr.

1897 försattes Särö AB i likvidation och man beslöt upplösa bolaget och sälja Särö säteri. Grosshandlare Carl Prytz köpte säteriet för 312 000 kr, och en ny lag från 1896 gjorde det möjligt för honom att stycka egendomen och sälja samtliga villor med tillhörande tomter. 1898 sålde Prytz själva säteriet med tillhörande fastlandsgårdar till Hans Ygberg som också skulle ta sig an frågan om en järnvägsförbindelse Göteborg – Särö. Men bakom Ygberg stod i själva verket Knut Wallenberg.

Hans Ludvig Ygberg

Hans Ygberg föddes 1856 i Söderköping där hans far var kronolänsman. Fadern dog innan han fyllde två år. Han hade en 12 år äldre halvbror, Herman Ygberg, som kom att få en betydelsfull position som stadsingenjör i Stockholm.

17 år gammal flyttade Hans Ygberg till Göteborg, träffade 10 år senare Anna Maria Herz och gifte sig med henne

1884. Första barnet, Marie-Louise, föddes 1885. Annas ena bror, Johan August Herz, startade handelsfirman JA Hertz och byggde Hertziahuset vid Packhuskajen. Den andre brodern, Bror Teodor Hertz, som bodde med sin familj i samma hus som Ygbergs, var då bokhållare och blev senare vinhandlare och konsul.

Ygberg inledde sin bana som handelsresande men etablerade sig 1891 som agent i vin och sprit, började sedan med import och förädling av olja och registrerade 1901 firman Göteborgs Nya Ojeraffinaderie. Han lät flytta ett hus från Kapellplatsen till Stallbacken på Särö, Solhem, där familjen bodde från 1899 till hans bortgång 1917.

Knut Wallenberg

Knut Wallenberg var son till A.O. Wallenberg, Enskilda Bankens grundare. Han var VD för Enskilda Banken 1886-1911 och därefter ordförande fram till sin död 1938 förutom 1914-1917 då han var utrikesminister. Han var också ordförande i Ostasiatiska kompaniet där Dan Broström var VD. Hans halvbror Oscar gifte sig med Beatrice Keiller, dotter till Alexander Keiller.

Hur Knut Wallenberg kom in i bilden

Projektet startade med att Herman Ygberg, halvbror till Hans Ygberg och stadsingenjör i Stockholm, skrev ett brev till Knut Wallenberg den 17 augusti 1898. Det börjar så här:

” Överlämnaren härav, min broder grosshandlaren i Göteborg, Hans Ygberg, har delgivit mig ett förslag till anordnande i trakten av Göteborg av en havsbadort och en villastad à la Saltsjöbaden.”

Det var nämligen så att sju år tidigare hade Knut Wallenberg köpt Saltsjöbaden och startat det som kom att kallas hans älsklingsprojekt. I det ingick också Saltsjöbanan, förebilden för Säröbanan som invigdes 10 år senare.

Efter ett personligt besök hos Knut Wallenberg en vecka senare skrev Ygberg den 26 augusti ett brev där han betonade vikten av att handla snabbt och framhöll följande:

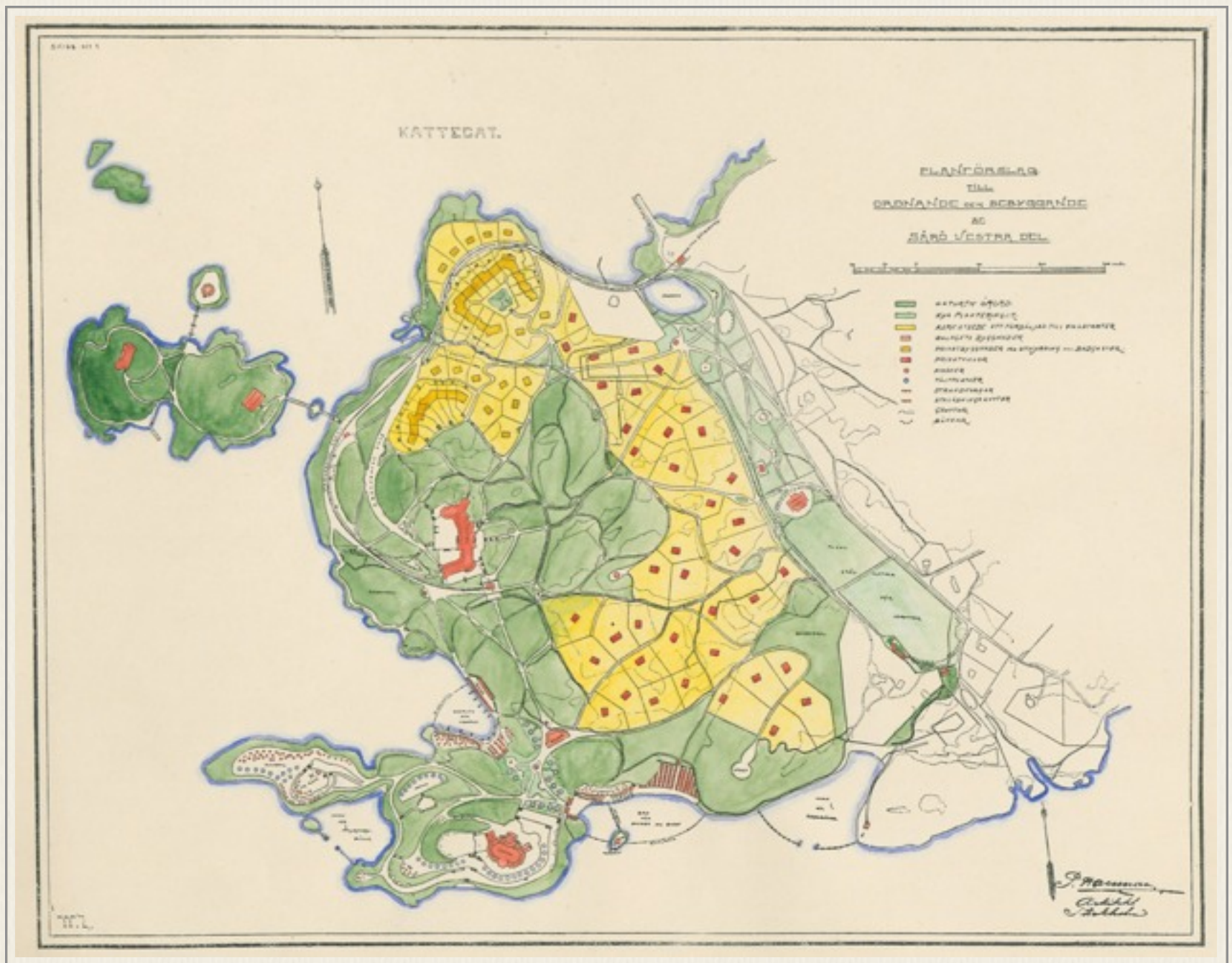
”Ingenstädes i vårt land torde man kunna uppleta en trakt med bättre förutsättningar för en affär av ifrågavarande slag. Anläggningen skulle få betydelse, icke allenast för Göteborg, utan för hela vårt land, emedan i en kontinental mening förstklassig havskuranstalt hittills saknas i Sverige och vad de ekonomiska utsikterna vidkomma, så torde de knappast kunna vara

mer lysande än i detta fall. Ett hotell a la Saltsjöbaden på en av de skogbeklädda höjderna, från vars terrasser man hade anblicken av ett öppet hav, av praktfulla solnedgångar i havet, av stora fyrar samt därtill omgivet av en vacker natur skulle säkerligen sakna motstycke i vårt land och vida utanför landet.”

Knut Wallenberg svarade i ett brev två veckor senare att han sig var villig att tillsammans med Ygberg inköpa Särö för högst 190 000 kr och tillhandahålla 4000 kr för handpenning.

I ett brev den 11 september 1898 meddelade Ygberg att han dagen innan köpt säteriet Särö för ett pris av 160 000 kr. Ygberg betalade 5 000 kr i handpenning och avtalet skrevs under den 12 september. Carl Prytz tjänade 50 000 kr på affären men Ygberg ”fruktade att han redan ångrat sig”. Han hoppades på medverkan från Wallenberg för att också köpa in Billdal som *”...lämpar sig utmärkt för anläggande av en villastad i samma manér som den vid Saltsjöbaden...”*

Ygberg fick till att börja med inget besked från Billdals ägare, grosshandlaren Felix Lindberg, som han ansåg ha *”ett märkvärdigt lynne”*. Trots upprepade övertalningsförsök ville Lindberg dock inte sälja Billdal.

Ygbergs vision av Särö Västergötland

I sina brev och PM beskrev Ygberg Särö på följande sätt:

”...Särö är i den engelska turistlitteraturen känd under det vackra binamnet ”Vestkustens Perla” och själv har jag under sistlidna sommar och höst personligen besökt alla havsbad av någon större betydelse i Europa samt kan av egen erfarenhet betyga att det finns få, om än något, av kontinentens havsbad som ifråga härlig natur kunna mäta sig med Särö och enligt min åsikt inget som överträffar Särö.

Hela trakten mellan Göteborg och Särö är mycket tätt befolkad, naturen synnerligen vacker med ganska höga berg vars sluttningar är skogbeväxta och nere vid havsstranden mellan bergen och havet löper järnvägen fram – man har med allt skäl kallat denna trakt för ”Nordens Riviera” emedan den i mångt och mycket påminner om sträckan Cannes – Bordighiera.

När man härtill betänker att Särö är beläget i ”Midnattssolens land” vars härliga och ljusa sommarnätter utöva en alldeles speciell dragningskraft på utlänningar, att Göteborg med sina 125 000 invånare, utom förstäder-

Särö Hafsbad. Akvarell av arkitekt Per Hallman.

na, och med dessa 160 000 invånare med den elektriska banan kan uppnås på en 1/2 timma och att Göteborgs invånare hava sin naturskönaste lättast tillgängliga och naturligaste förlustelseort på Särö, samt att Trollhättans vattenfall, som är bland de största och vackraste i världen och i varje fall näst Niagara det mest berömda från Särö kan nås på 2 timmars järnvägsresa, så finner man lätt att Särö har alla tendenser att bli en turistplats som få. ...”

Hans Ygberg hade en väl utvecklad vision av det framtida Särö och via Herman Ygberg, stadsingenjören, fick Per Hallman uppdraget att omsätta visionen i skisser och ritningar. Per Hallman var en av de mest kända arkitekterna i Sverige och Stockholms förste stadspla-

nedirektör. Han kallades ”Riksbyggmästaren” och utformade många uppmärksammade stadsdelsplaner, bl.a. för Johanneberg i Göteborg. I PM i anslutning till Hallmans ritningar och planförslag skrev Ygberg:

”...Nya hotellet som kommer att för en kostnad av ca. 700 000 Mark uppföras av sten på en höjd vid havsstranden i närheten av strandbad och kasino samt åt lantsidan omgivet av aldrig skog bestående av ek, lind och mest barrskog. Hotellet enligt närlagda ritning får utom rymliga restaurations-, klubb-, läs- och spellokaler en stor terrass åt havet med plats för 500 personer vid sittande bord, 101 resanderum i tre våningar jämte köks- och ekonomilokaler och bostad för källarmästare och

betjäning. ... Kasinot kommer att uppföras på den i havet utskjutande udden ”Kalven” mellan båda strandbaden, få en danssal rymmande 500 personer jämte restaurations-, spel- och skrivrum. Salen förses med en scen för teater och musikföreställningar.

... Vid Snäckstrand borde anläggas ett modernt strandbad med anordningar och betjäning i överensstämmelse med de franska och holländska strandbaden. ...

... Hela Åleviksgärdet borde anordnas till en enda stor idrottsplan, omkring 700 meter i längd, där sålunda icke allenast allehanda lekar och spel kunna utföras, utan även ridövningar, ja kanske tävlingsritter kunna äga rum. ...

... De byggnader som är inritade på Stubbholmen skola förställa kasernbyggnader för arméns och flottans officerare, för den händelse staten skulle vilja bestå dylika, i likhet med vad som å alla kontinentala bad är förhållandet.

... Vid bron till fastlandet – som skulle ombyggas – borde uppföras ett portvakthus samt lämpligt stängsel för att kunna, under sön- och helgdagar hindra berusad allmoge och deras åkdon att komma in på ön.”

Dessutom skulle det uppföras en restaurationspaviljong på Drottningkäret vid Dambadstranden, en sportkafépaviljong mellan den blivande idrottsplatsen och båthamnen samt ett kafé och konditori i utsiktstornet i vattenreservoaren på öns högsta berg. För att kunna förse ho-

tell och restauranger med färsk fisk fanns också ett fiskeläge inritat på Keholmen.

Vad gällde konkurrenssituationen framhöll Ygberg: ”... Som Särö nu äges av mig och sedermera av det blivande bolaget, utom 50 stycken enskilda villor med mindre områden å vilka dock ej får idkas hotell- eller restaurationsrörelse, så är all konkurrens och hotell- och restaurationsrörelsen hyresmannens uteslutande privilegium under hyrestiden. ...

... Hotellrörelserna i Göteborg är, på ett undantag när, så illa skötta att en hel del handelsresande och andra komma att så vitt möjligt bo på Särö den tid de ha affärer i Göteborg.

De stora internationella hotellbolagen, Compagnie International des Grands Hotels, Gordon Hotels Ltd. m.fl. ha som bekant utom i världsstäderna hotell i Nizza, Cannes, Monte Carlo etc., men på alla dessa ställen har de stor konkurrens och deras affärer kunna därför ej bli så stora och givande som t.ex. på Särö där vi för en lång följd av år kunna lämna uteslutande monopol på all hotell- och restaurationsrörelse.”

Hotellprojektet

Ygberg rapporterade den 12 januari 1899:

Skiss till Särö Hotell av arkitekt Per Hallman.

” När det gäller utvidgningen av Särö som havskurort har jag skriftligen satt mig i förbindelse med 55 av de största havskurorterna runt Medelhavs-, Atlant-, Nordsjö- och Östersjökusterna. Ytterligare komplettering med Amerika.”

I slutet av mars 1899 skrev Ygberg att brodern Herman Ygberg nu fått hotellritningarna från Hallman och skulle lämna över dem till Wallenberg.

August Carlson, ägare av Berghem och en av de mest inflytelserika på Särö, skrev ett PM med 21 punkter angående hotellfrågan. Han var kritisk till hotellets placering och ville placera ho-

tellet i en grop vid Åleviksgärdet i stället för på Kumlet. Carlson motiverade detta med "Då förenämnda område ligger i en utkant av Särö, så är platsen om kvällar och nätter mycket obehaglig, ty den är f.n uteslutande tillhåll för grävlingar, uvar, ugglor och kråkor vilka föra mycket oväsen...."

Ygberg kommenterade Carlsons PM: ”Med sådana argumenteringar hjälper ej förnuftigt resonement utan enbart maktspråk. Urinnevånarna på Särö vill inte ha Västerskog bebyggd fastän det blir en mängd de härligaste

villatomter, och mot dem kan jag inte reda mig utan bankdirektörens godhetsfulla hjälp.”

I slutet av april 1899 skrev Ygberg att han i går mottagit hotellritningarna från sin bror efter att Wallenberg granskat dem. Wallenberg fann ritningarna tilltalande men kostnaderna på 500-600 000 kr för höga. Detta bekräftades av arkitekt Krüger som kände väl till Saltsjöbadens anläggningar. Han kritiserade Hallmans ritningar på flera punkter och menade att kostnaderna skulle kunna sänkas till 350 000 kr. Krüger ansåg vidare att matsalen med sina kolonnader var misslyckad och att hotellets korridorer var för smala och mörka. Enligt honom var Kumlet den enda riktiga platsen för ett sådant hotell. Ygberg hoppades att Wallenberg skulle komma dit ”och avgöra frågan på ett för Särös framtid värdigt sätt, för skulle de gamla säröborna få råda så blir anläggningarna fullständigt förfelade.”

I slutet av augusti 1899 skrev Ygberg från Casino de Vichy: ”Besökt de flesta europeiska havsbaden...ytterligare stärkt åsikten att Särö är en äkta pärla...”

I januari 1900 rapporterade Ygberg: ”Önskar få definitiva svar på av mig öppnade underhandlingar med utländs-

ka hotell- och restaurangföretag, bl a Gordon Hotels ltd., Compagnie International des Grands Hotels och Kempinski i Hamburg. Ej omöjligt att förmå något av dessa stora hotellbolag att på arrende av t ex 10 år överta hotell och restaurationsrörelse på Särö och för detta betala en betydande hyra, kanske 100 000 kr per år.”

Enligt Ygberg visade Compagnie International des Grands Hotels intresse och han hade skickat dem kartan över Särö, 18 foton samt det planförslag Hallman upprättat. Kempinski i Hamburg visade stort intresse och skulle kunna bilda särskilt bolag för affären.

Men Wallenberg var skeptisk till Ygbergs planer och skrev i februari 1900:

”...planen över Särös västra del som jag finner tilltalande, men som jag förmodar ej är avsedd att på en gång genomföras. Det skulle mycket förvåna mig om ni lyckades träffa överenskommelse med solvent utländskt bolag eller person att övertaga rörelsen på Särö. ...det blir nog ingen annan råd än att gå den vanliga vägen att bilda bolaget när så ske kan... Då emellertid allting f.n. är så kolossalt dyrt tror jag det är klokast att vila på hanen.”

Ygberg svarade:

”...jag med nöje finner att Bankdirektören finner planförslaget tilltalande.” Hotellet, Casi-

not och strandbaden borde vara färdiga samtidigt med järnvägen, ty dessa kommer att ge järnvägen långt större frekvens än alla villorna tillsammans. Casinots danssal bör vara stor nog för 500 personer. De planerade hamnarna är så gott som färdiga av naturen. ...ansåg Bankdirektören att Casinot kunde anstå, men jag tror att det är minst lika viktigt som hotellet.. Compagnie International des Grands Hotels är fortfarande intresserade... ...om Bankdirektören anser att jag bör resa till Paris för att nå en uppgörelse...”

Efter Wallenbergs anvisningar vände sig Ygberg genast till bl.a. Wijkander, Ivar Waern, C.A. Kjellberg och August Carlson med anhållan om att ingå i järnvägsbolagets styrelse och i denna uttala sig om förslag till uppgörelse med Compagnie International des Grands Hotels om att överta det blivande hotellet och restaurangörelsen. På sammanträdet den 7 mars ansåg man enhälligt att en preliminär uppgörelse med Compagnie International var synnerligen önskvärd och att Ygberg snarast skulle resa dit. Professor Wijkander hade åtskilliga betänkligheter efter tidigare samtal med Wallenberg och ”...August Röhss är dock motståndare när han betraktar Särö fortfarande så som om det vore hans privata egendom...”

Den 30 mars 1900 rapporterade Ygberg:

”Mina underhandlingar med Compagnie International i Paris pågick i fyra dagar. Första gången spelade M. Morisot den store mannen och talade om att de från alla världens hörn vore uppvaktade som sökte deras medverkan... Jag visade mig emellertid lika så stor och ... att vi ej hade behov av deras medverkan. ...att vi när som helst kunde vänta ett fast anbud på flerårig hyra från ett tyskt bolag... Deras intresse stegrades i hög grad för affären och ... att M. Morisot genast efter sin hemkomst från en inspektionsresa till Tunis skulle resa hit för att studera förhållandena, varefter definitivt kontrakt skulle upprättas senast den 20 nästkommande april.”

M. Morisot resa till Särö fastställdes preliminärt till 9-11 april. På hemvägen besökte Ygberg också Kempinski i Hamburg som alltjämt var intresserad och ville besöka Särö den 7 april för att därefter lägga ett slutgiltigt bud.

I ett brev den 21 april tackade Ygberg Wallenberg för ”visad välvilja under mitt senaste besök” men nämnde i brevet ingenting om vad som hänt under hotellbolagens besök och vad slutförhandlingarna lett till utan konstaterade:

”...då vederbörande visat sig vilja göra svårigheter för det stora förslaget genomförande, så får de väl finna sig uti att vi ensamma kommer att göra den stora och tämligen säkra affären genom tomtförsäljningarna på Särö.

Med långt framdragen järnväg skall vi kunna, särskilt om vi dröjer med att bilda badbolaget, få ut lika mycket för den i förslaget med grön färg markerade delen (naturen orörd) som i det förra förslaget beräknats för hela Särö... Om badbolaget behöver ett startkapital på 1.000.000 kr skulle det kunna till hälften finansieras med hypotekslån, järnvägsbolaget skjuter till 200.000 kr, jordägare löser in 200.000 kr samt Compagnie International 100.000 kr.”

Det stora hotellprojektet gick här uppenbarligen i stöpet och järnvägen kom aldrig att dras fram genom Västerskog. Men Ygberg gav inte helt upp hoppet utan försökte övertala Wallenberg att överta obligationslånet för Särö Järnväg mot att järnvägen skulle dras den längre sträckan in genom Västerskog:

”Jag har tagit mig friheten att föreslå dessa villkor, emedan det kunde hända att vederbörande dessa villkor förutan, ej komme att ingå på järnvägens framdragande så långt på Särö som förslaget innefattar, ett blivande bad- och hotellbolag bleve därigenom sämre situationerat och våra tomtförsäljningar få ej hel-

ler den favör som om koncessionsförslaget strikt följes.”

Men det blev inte så som Ygberg planerade – efter april stannade brevväxlingen av för resten av år 1900 och det storslagna hotellprojektet gick i graven.

Järnvägsprojektet

Knut Wallenberg visade i ett tidigt skede att han inte ville bli djupare involverad i havsbadsaffärerna medan han fann järnvägsprojektet desto mer intressant:

”Det har alltid ett visst intresse att vad som sig i Säröaffären tilldrager, men då jag ej kan taga någon aktiv del i affären utan måste anse mig som ”sleeping partner” bör ni ej rådfråga mig angående förvaltningsåtgärder, än mindre sända mig månadsrapporter. Att få se förslaget till järnväg skall bli intressant...”

F.o.m. 1901 var det järnvägsprojektet som dominerade brevväxlingen med inslag av rapporter om tomtförsäljningar och mindre projekt. Från början planerade man en bredspårig elektrisk järnväg från Allégatan ut till Särö, men då Göteborgs stad motsatte sig läget för stationen och eldriften beräknades medföra en merkostnad på en miljon kr föll förslaget.

Man diskuterade också en fortsättning till Onsala, Kungsbacka och Kinna,

men det visade sig bli för dyrt och Wallenberg var inte intresserad av att gå in med ytterligare kapital. Dessutom deklarerade bankdirektör Mannheimer, Skandinaviska Kredit AB, som hade intressen i järnägslaget Göteborg-Halland att han med all kraft skulle motarbetas detta järnvägsprojekt, i synnerhet om det utvidgades till Kungsbacka.

Det blev många turer innan stadsfullmäktige kunde ställa sig bakom Säröbanan. Förslaget om järnväg genom Mölndal med start vid Berzeliigatan mötte stort motstånd. Ett förslag med järnvägen rakt genom Slottskogen orsakade protestmöten och upprörda insändare, men slutligen kunde man enas om station vid Karlsroplatsen och stadsfullmäktige kunde den 6 juni 1901 fatta beslut och samtidigt förbinda sig att teckna aktier för 150 000 kr. Ett halvår senare, på nyårsafton 1901, fick man med Wallenbergs bistånd koncession för järnvägen och i mars 1902 började man bygga den.

Katt bland hermelineer

Trots enträgna försök att förmå Knut Wallenberg att resa till Särö och tala för Ygbergs sak, kom han aldrig. Däremot var Wallenberg ofta i Göteborg och på Särö för sina uppgifter i Ostasiatiska

kompaniet och för att umgås med Broströms och andra familjer på Särö.

Av allt att döma var Hans Ygberg en mycket begåvad och driftig entreprenör, men säröborna var inte överdrivet förtjusta i Ygberg; han kom aldrig in i de fina kretsarna och behandlades inte med någon större respekt. Ygberg beklagade sig i ett brev i mars 1902 till Wallenberg :

”Under sistlidne juli månad gav herr Alexander Keiller sin månadskarl order att avsäga en dunge lövträd i Särö Park – 58 askar, 92 alar, ett körsbärsträd, en rönn etc. – ungefär på mitten av träden och vid en tjocklek av tre à fyra tum, blott för att skaffa sig bättre utsikt från terrassen av den villa han innehar på upplåtelse från Särö Gård. ...tillsade jag månadskarlen att jag inte kunde finna mig däri och att han fick var beredd på att inför domstol svara för sitt tilltag, då det skulle utrönas huruvida jag vore en nolla när det gällde min egendom. Månadskarlen framförde detta till herr Keiller, vilken bad honom hälsa mig att jag just var en nolla gentemot honom.”

Ygberg skrev då ett brev till Keiller och hotade med stämning om han inte betalade in 1 000 kr som skulle gå till välgörande ändamål.

Också August Röhss som gift sig med John Lyons änka Caroline och bod-

de sommartid på Gövik irriterade Ygberg genom att hugga ned träd på säteriets mark:

”... I höstas tog han sig t.o.m. för att under min resa hugga ned några mindre träd som stod på Särö skog.”

Det fortsatta samarbetet

Särö Havsbadets lönsamhet var långt ifrån lysande. Resultatet första verksamhetsåret 1899, en vinst på 1 470 kr, var acceptabelt men sämre 1900 och ännu sämre 1901. Ygberg skrev:

”Att resultatet för Särö 1901 är ännu sämre än föregående år beror utom på den dåliga badsäsongen i fjol, på olyckan med den nya ångbåtsbryggans ras samt utförande av en del av de reparationer och förbättringar å restaurationen...” Försäljningen av tomter hade gått trögt *”då spekulanterna avvaktat beslut om järnväg.”*

Vid det här laget hade Knut Wallenberg börjat tröttna och ville dra sig ur affären. I maj 1902 skrev han:

”Då jag icke ingår i denna affär i annan avsikt än att hjälpa Eder... har jag inte emot att avstå min andel i egendomen och järnvägen om Ni själva eller någon av Edra vänner vill övertaga den.”

Och två dagar senare svarade Ygberg:

”...beklagar att det f.n. är mig omöjligt att anskaffa de medel som krävas för en så stor reglering...”

Ett år senare, i maj 1903, lade Ygberg ett förslag att överta Wallenbergs andel i Särö och järnvägen för 270 000 kr. Wallenberg gav ett motförslag där Ygberg skulle betala hans kontanta utlägg på 170 000 kr samt ränta på resterande skuld.

Ygberg lade ett nytt förslag till avtal där han senast 1913 skulle betala Wallenberg 270 000 kr samt 5% ränta årligen. Wallenberg svarar: *”Edert förslag lider i mina ögon av två fel, det ena att avtalet är för långt, det andra att siffrorna på papperet är onödigt höga...”* Man lyckades inte enas om ett avtal och det dröjde nio år, till 1912, innan ett avtal kunde skrivas.

Fortsatt tröghet i försäljningen av tomter och alltför låga intäkter i Särö Havsbad bäddade för fortsatt dålig lönsamhet. Ygberg försökte dra sig ur affärerna och sälja Särö. I maj 1909 skriver han:

”...dock nu kommit så långt att jag bland andra spekulanter har ett tyskt ”Landgesellschaft” med större avsatta fonder som synes vara allvarlig spekulant och nyligen haft som pionjär här, för att undersöka affären och dess ut-

vecklingsmöjligheter, en bankir Schmid från Berlin, vilken syntes mycket belåten och vid sin avresa sistlidna onsdag förklarade att han om 14 dagar eller tre veckor skulle återkomma med bolagets styrelse och hoppades då, eller snarast därefter, kunna ordna affären..."

Men det blev ingen affär denna gång heller. Två år senare presenterade Ygberg i ett långt brev den senaste idén, "Svenska bungalowhouses" där Ygberg och sonen Orla skulle satsa på s.k. bungalows, dvs. lätta, billiga sommarhus på arrendetomter. Snart skall en villa stå färdig för visning.

Den 2 november 1912 skrev Ygberg att han inte vågade binda sig för bestämda förfallodagar på kort tid och skickade ett förslag till revers på skuld om 231 361 kr som skulle förfalla till betalning 1922 "med hopp om att kunna göra avbetalningar". Nettot av tomtförsäljningar under åren 1901 till 1911 uppgick till 259 177 kr och avbetalningarna till Wallenberg till 51 500 kr.

Wallenberg accepterade förslaget och Ygberg tackade:

"Herr Bankdirektörens godhetsfulla gårdagsskrivelse visande mig en stor och oförtjänt generositet och enastående välvilja har rört min hustru och mig till tårar..."

Badortrörelsen gick med fortsatta förluster och i oktober 1914 anhöll Ygberg åter om anstånd med räntelikvid. I april 1913 öppnade han underhandlingar med Naturskyddsföreningen i ett försök att göra Västerskog till nationalpark för ett pris av 250 000 kr. Två år senare lyckades Ygberg sälja ett område i Västerskog till Jean Pellerin för 57 490 kr och kunde betala räntor på sammanlagt 47 662 kr för åren 1911 till 1916.

Den 5 mars 1917 meddelade Anna Ygberg att hennes make nyligen gått bort och gjorde den 30 maj en avbetalning på 30.000 kr. I ett brev den 14 augusti samma år föreslog hon:

"Som jag för min familjs räkning tänkte försälja Särö för ett pris av 800.000 kr till ett under bildning varande bolag här i Göteborg...önskade jag höra hur Bankdirektören ställer sig härtill."

Wallenberg svarade omgående:

"På det livligaste tillstyrker jag den ifrågasatta försäljningen av Särö..."

Om Särö såldes till ett aktiebolag skulle enligt reversen såsom säkerhet för Wallenbergs fordran upptas ett belopp motsvarande 60 procent av aktiekapitalet. En vecka senare såldes Särö säteri exklusive fastlandsgårdarna Guntofta och Ekenäs till ett nybildat Särö AB.

Om personer och händelser på Särö under andra världskriget

Författare Michael Moseby

“*Ute i världen var det visst krig den sommaren, men på Särö var allt som vanligt, kungen badade och solen sken.*” Så beskriver författaren Lars Ulvenstam det idylliska Särö sommaren 1940 i sin utmärkta bok “Göteborg. En stad och dess människor” (1965). Citatet tydliggör också vem som är centralgestalten i det skeende som utspelas några sommarveckor på Särö under krigsåren.

Följande sammanställning av citat och uppgifter visar på samband, verkliga eller konstruerade, som enligt min mening är såväl “socialhistoriskt” som personhistoriskt intressanta

Utöver de källor som framgår av texten, så har jag använt Svensk uppslagsbok 2 u., Svenskt biografiskt lexikon, det biografiska uppslagsverket Svenska män och kvinnor samt några tidningsartiklar.

Såvida inte annat säga så är värdeomdömen, slutsatser och markeringar mina egna.

Gustaf V

Utgångspunkten är kungens konstitutionellt sett starka ställning i 1809 års regeringsform. Med tiden avtog monarkens reella makt, för att efter det demokratiska genombrottet i huvudsak vara symbolisk; men den verkställande makten

utövades i kungens namn (Kungl. Majt.).

Enkelt uttryckt så avgjordes regeringens ärenden i konselj; för ett giltigt regeringsbeslut krävdes kungens underskrift (se James Keillers film).

Det är slående att regeringen reste till den plats där kungen befinner sig.

Ulvenstam uppger att fjorton konseljer hölls på Gövik mellan 1922 och 1948. När professor Johan Tyrén 1926 avlade statsrådseden i Göviks glasveranda, var det första gången ett svenskt statsråd svor eden utanför Stockholm.

(Enligt Prytz hölls konselj i juli 1916 i Skogshyddan, då ägt av Wollmar Bostrom. Mer om honom längre fram)

Fastän Sverige i praktiken övergått från att vara en konstitutionell till en parlamentarisk monarki, så tog Gustaf V egna initiativ och utövade ett direkt inflytande i vissa frågor. När det gäller perioden 1933-1945 så har detta, under senare år, uppmärksammats i flera böcker. Två exempel är Staffan Thorsells “Mein lieber Reichskanzler!” (2006) och Eric Carlssons “Gustaf V och andra världskriget” (2006). Båda verken är läsvärda, även om Thorsell, Expressens förre chefredaktör, ibland är “slarvig” och drar kategoriska slutsatser på otil-

räckliga underlag. Carlsson som varit arméofficer, har disputerat vid Lunds universitet på en avhandling om Sverige och den tyska motståndsrörelsen under andra världskriget. Hans bok är mer "akademisk" och har en utförlig notapparatur.

I Svenska Dagbladets recension sägs att "Eric Carlssons bok ger en klargörande och balanserad bild av kungens roll under andra världskriget". Skånska Dagbladet recensent skriver att "På många sätt ger författaren en ny och positiv bild av Gustaf V" (Jag instämmer)

Citat från Carlssons bok:

"Från Tullgarn gick resan via Göteborg till Särö i norra Halland. Här tillbringade Gustaf V sedan många år ett antal sommarveckor hos makarna Keiller på villa Gövik.

James ("Jimmy") Keiller var kabinettskammarherre och Alice Keiller var statsfru. Värdfolket tillhörde sålunda hovet, men på Särö levde Gustaf V så långt som möjligt som privatman och utan formell uppvaktning. Han var dock hela tiden i tjänst, kronprinsen gick alltså inte in som regent vid dessa inrikes resor. Förmiddagarna avsattes åt tidningsläsning, korrespondens och statsärenden; 1942 kom exempelvis försvarsminister Per Edvin Sköld för föredragning den 7 juli. Regeringen, som hade begränsad bemanning under semesterperioden, kom

ner för konselj på de platser där kungen vistades (detta år på Särö den 18 juli och Solliden den 6 augusti). Minst fyra statsråd skulle då närvara.

"Sovjetiska ubåtar sänkte fyra svenska handelsfartyg i Östersjön sommaren 1942, varvid 69 svenska sjömän miste livet. Tre av fartygen var på väg till Tyskland med järnmalm, ett var på väg till Sverige med last av koks..." "Tyska legationsrådet Dankwort rapporterar den 11 juli om den svenska regeringens överväganden i denna fråga..." "Dankwort tillägger två dagar senare att han strängt förtroligt genom UD erfart att kungen för några dagar sedan (två av sänkningarna inträffade den 9 och 11 juli) varit kontakt med Stockholm från Särö för att bli informerad om avsedda motåtgärder. Kungen hade, rapporterade Dankwort, efter de senaste sänkningarna tagit initiativ till ovillkorligt hävdande av svenskt område."

"Gustaf V följde sålunda sin vana trogen vad som hände. Men framförallt kopplade han av. Detta var hans semester. Det var å andra sidan en nog så aktiv avkoppling. (Gustaf V var över huvud taget en aktiv människa). Av de 23 dagar han tillbringade på Särö 1942 (2-25 juli) var han borta på middagar 19 kvällar." "Kungen spelade nu tennis (tävlingsspel ett par dagar) och även krocket (i den svårare formen English croquet som dock var särskilt utmärkande för Solliden). Och som alltid när kung Gustaf var med spelade man kort; bridge

och rummy, eftermiddag och kväll. Särö var populärt bland Göteborgs redaresocietet och han levde i stort sett som en av dem. På söndagarna deltog han i regel i gudstjänsten i Särö kyrka.”

Vilka är Carlssons källor? Av noterna framgår bland andra följande: Tjänstgörande kabinettskamarherrens dagböcker, vilka förvaras i Bernadotteska arkivet. En “guldgruva” med Särö-material? Klas Heymans bok. Knut Martins bok “Kungen kommer” (1943), som innehåller ett kapitel om kungens vistelse på Särö sommaren 1941 och även beskriver hur det gick till när SF spelade sin journalfilm och “krocken” med den Keillerska privatfilmen.

Torgny Segerstedt

Citat från Thorsells bok:

“I oktober 1940 kallade Gustaf V till sig Torgny Segerstedt för ett möte mellan fyra ögon på Stockholms slott. Han skulle infinna sig den 11 oktober iklädd förmiddagsdräkt. Regenten tänkte ta sin uppstudsige undersåte i upptuktelse.” “Gustaf V trodde, som vi sett, att han visste varför Segerstedt skrev som han gjorde. Segerstedt förstod att han syftade på Maja Forssman och var övertygad om att “tanterna på Särö hade skvallrat”. “Kungen brukade tillbringa några veckor varje sommar på Särö i Göteborgs

skärgård och hörde naturligtvis skvallret om makarna Segerstedt och makarna Forssman.”

Enligt Heyman hyrde Segerstedt Solsidan av Skandinaviska banken åren 1927-1934. I Estrid Anckers Segerstedtbiografi (1962) står att Segerstedt på Särö “*hyrde ett förnämligt sommarställe av Skandinaviska banken åren 1926-1934.*” I Ingrid Segerstedt-Wibergs skildring av sin far (1955, 2 uppl. 1995) finns liknande uppgifter samt fotografier från Solsidan.

Kenne Fants skriver i sin Segerstedtbiografi från 2007 att Segerstedt hade “*sommarbostad på Särö*” men enda året som nämns om Särö är 1929. Jag har inte funnit någon uppgift om att Segerstedt var bosatt på Särö efter 1934.

Diplomaterna

Särös förhållande till främmande makt får man anta var gott, med tanke på hur talrikt representerat Särö var i den diplomatiska kåren.

Wollmar Boström, ägare av Skogshyddan 1912-1955, envoyé i Washington 1925-1945, var en man med “hyfsad” CV: Jur. kand., Gustaf V:s handsekreterare 1910-1913, kammarherre, kabinettssekreterare. I UD 1918, envoyé i Madrid och Lissabon 1922.

Vidare uppges WB ha haft “framstående representativa egenskaper”. Därtill var han en skicklig tennisspelare; bronsmedaljör i dubbel med Gunnar Setterwall i OS 1908 och flerfaldig svensk mästare i singel och dubbel.

I kraft av sin familjebakgrund, framgångsrika karriär och mångåriga Särökoppling, är enligt min mening WB en de intressantaste personerna på Särö under 1900-talet. Till saken hör att han är nästan helt okänd även för många “äldre” Säröbor. Efterlämnade han något arkiv och var finns det i så fall?

Wilhelm Winther som köpte Fridhem 1939, var åren 1938-1940 envoyé i Moskva. Därefter Buenos Aires, Montevideo och Asuncion.

WW var gift med Cornelia f. Kuylenstierna, vars mor var född Hammarberg.

I London var Björn Prytz envoyé mellan 1937 och 1947. Mer om den svenska legationen på 27 Portland Place nedan.

Åke Jonsson, Kartene, var attaché i Rom 1942, New York 1943, Washington 1943.

Och i Berlin? När Thorsell arbetade med sin bok väcktes hans intresse för militärattachén i Berlin åren 1933-

1945, dåvarande översten, Curt Juhlin-Dannfeldt. Thorsell skrev en bok om Juhlin-Dannfeldt som beskrivs som “Den viktigaste svensken i Berlin”. Bokens titel är “I Hans Majestäts tjänst” (2009).

Det visar sig (naturligtvis) att J-D bodde på Särö. Citat från Thorsells bok (2009):

“Men ett brev till försvarsministern och ett telegram från beskickningen visar att han i själva verket tillbringade några veckor i juli (1939 min anm.) med familjen på Särö.” “Sommaren 1943 hoppades Dannfeldt att få komma hem till Sverige och ha semester tillsammans med sina tre döttrar och sin havande hustru på Särö i norra Halland där familjen hyrde ett hus av Gustaf V:s halvbror, kammarherre James Keilner.”

MI5, KGB, skandalen på 27 Portland Place och diplomaten från Särö

Citat ur “The Crown Jewels. The British Secrets Exposed by the KGB Archives av Nigel West och Oleg Tsarev:

“After describing a scandal in the Swedish embassy, Blunt listed some of MI5’s agents:

1. *Mrs Susan Maxwell, wife of colonel Somerset Maxwell MP, who was recently killed in Libya. She was originally a contact of*

Czech agent Brochbauer who worked for Czech intelligence and through them for us. Later I took her on myself and we worked together.

2. Her value is that she knows some of the Swedish diplomats. Her position is very curious. She used to have a boyfriend there called Knut Wijk from who she got a certain amount of gossip. In about March 1941 the minister told her that he was to go back to Sweden. This was partly the result of an intrigue against him from other members of the legation who were jealous of him because he was better off and better paid than them.

Mrs. Maxwell took the opportunity of getting from him while he was rather embittered with his own people a note on various cipher telegrams which had come into the embassy recently and also a bit of cipher tape.

Wijk's particular rival in the legation found out about the report but not about the tape and told the minister. There was a fearful scandal but Prytz was anxious to cover it up and in the end made Wijk go back to Sweden and leave the service."

Kan nämnde Knut Wijk vara någon annan än Bertil och Sigrid Wijks son?

På basis av det (lilla) jag hört om KW så passar händelserna på den svenska legationen väl in i bilden av denne "färgstarke" man.

Tennisbaronen som var tysk agent...

Citat från SLTK: s 75-årsskrift (1972):

"När havsisarna smälte 1940 blev det ingen vanlig vår. Krigets vågsvall nådde även idyllen Särö som snabbt förvandlades till "Festung Särö", militärt område med vägspärrar vid Munkekullen och Gröna stugan och passersedlar för invånarna. Restaurangen förläggning.

Visst spelades det tennis och ordnades mer eller mindre organiserade tävlingar åren 1941-43 med deltagande av bl. a. Gottfried von Cramm, Hilde Sperling, rumänerna Mr. Tanasescu och Mme. V. Rurac, samtliga tillhörande världseliten."

Citat från artikeln "Mr G och tennisävlingarna på Särö" av Per-Olof Holmäng, tidigare chefsrådman och fil dr i idrottshistoria, publicerad i "Idrottsarvet" 1995, årsbok för Idrottsmuseet i Göteborg:

"Mr G placerade sig på Särö-tävlingarnas prislista vid många tillfällen. 1943, t.ex., vann han 85 år gammal, herrdubbel handicap i par med von Cramm."

Man frågar sig vem är denne von Cramm och vad gör han i Sverige mitt under brinnande krig? Det undrar även Carlsson och Thorsell och båda ägnar en del utrymme för att reda ut den saken.

Gottfried von Cramm (1909-1976) var trefaldig Wimbledonfinalist i singel, finalist i US Open, vinnare av Franska öppna m.m. I likhet med många andra spelare i världseliten hade han lärt känna Gustaf V.

Thorsell (2006) skriver att von Cramm "...kom att spela en roll som kontaktlänk mellan Stockholm och Berlin under kriget."

"När han kom till Sverige såg de engelska diplomaterna på honom med mycket misstänksamma ögon. Men Gustaf V var mer intresserad av von Cramm som en skicklig tennisspelare och vacker ung man än som ombud för tyska intressen."

Till saken hör att von Cramm 1938 dömdes till ett års fängelse för homosexuellt umgänge med en ung tysk jude. Han frigavs efter att ha avtjänat sju månader, därefter följde ett och ett halvt års militärtjänst tidvis på östfronten där han sårades. Han blev återställd och vintern 1942 lämnade han armén.

Enligt Thorsell är *"Förklaringen till att han slapp kriga vidare tycks vara att han tillhörde en fin familj som redan mist två söner i kriget. I en sådan situation gjorde den tyska krigsmakten diskret sitt bästa för att se till att åtminstone en son i de fina familjerna överlevde kriget"*.

Citat från Carlsson:

"Under krigsåren var von Cramm, så långt nu kunnat fastställas, i Sverige hösten 1939 (då han fungerade som kurir mellan Gustaf V och Göring), vidare hösten 1942, sommaren och hösten 1943 samt början av 1944." "...han hade sannolikt i någon form fått betala för den rörelsefrihet man gav honom med dessa utlandsresor, exempelvis genom rapporteringsskyldighet. Han torde å andra sidan inte ha varit något villigt redskap för regimen. För att fullständiga bilden och samtidigt göra den mer svårtolkad kan till detta fogas att von Cramm var en av de tyskar som brittiska beskickningen var i kontakt med (eller han med dem?)."

Att von Cramm efter kriget gifte sig med gamla Särö-bekantingen Barbara Hutton, är ju en annan historia som...

Epilog

Carlsson uppger i sin bok att *"greve Claes Bonde var Gustaf V:s handsekreterare sedan 1938..."*

I en artikel i Aftonposten den 25 juli 1952 kan man läsa att:

Den forna kretsen kring Gustaf V är numera ganska uttunnad." men *"har man tur kan man på krocketplanen träffa grevinnan Greta Wachtmeister, minister Wollmar Boström med statsfru Alice eller greve Claes*

*Bonde – sedan många år trogen gäst på värds-
huset.”*